

ANDOR VEGH
(Pečuh, Mađarska)

Demografski i društveni razvoj Martinaca u 18. i 19. stoljeću

Sažetak: U ovom se radu kvantitativnom analizom podataka matičnih knjiga rođenih i kvalitativnom analizom prezimena u spomenutim bazama podataka sela Martinci / Felsőszentmárton istražuje način formiranja seoske hrvatske manjinske zajednice na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. Uz pomoć dostupne literature pruža se pregled doseljenja koje je stvorilo osnovu daljnjeg razvoja i modernizacije čije se faze određuju koristeći se metodama društvenih i povijesnih istraživanja.

Ključne riječi: Martinci, Matična knjiga rođenih, demografski i društveni procesi, analiza prezimena, formiranje manjinske zajednice, integracija, modernizacija

Uvod

Selo Martinci pripada onim mađarskim naseljima u kojima prevladava hrvatsko življe i to s približno tročetvrtinskom većinom. Prema popisu 2011. godine postotak onih stanovnika sela koji sebe smatraju (i¹) Hrvatima je 75,079%. Značajnija, natpolovična hrvatska komponenta kraj hrvatsko-mađarske granice na Dravi primjetljiva je u više naselja, no tročetvrtinski udio danas je već rijedak slučaj. Ovaj rad se prvenstveno bavi analizom demografskih podataka crpljenih iz matičnih knjiga rođenih s kraja 18. stoljeća i u cijelom 19. stoljeću. Cilj rada je preko analiza podataka iz navedenih izvora doprinijeti upoznavanju onih prilika koje su učvrstile hrvatski karakter ovog sela u 19. stoljeću stvarivši temelj onoj zajednici koja, usprkos svim nedaćama modernizacije i globaliziranoga svijeta ulaže velike napore u očuvanje svoga identiteta.

Metode analize

Rad je većinom temeljen na analizi brojki i prezimena zabilježenih u matičnim knjigama krštenih u martinačkoj župi od samih početaka vođenja ovih podataka. Na području Mađarske vođenje matičnih knjiga počinje nakon konci-

¹ Posljednji popis stanovništva Mađarske je izvršen 2011. godine. Metodološki, prema ovom cenzusu je etnička i nacionalna pripadnost obilježila i tzv. složene dvojne-trojne itd. identitete, pa zato se ne isključuje da su se pojedinci mogli identificirati na više načina. Zbog ovih složenih identiteta je npr. postotak Mađara u Martincima, prema istom popisu 54,995% što već s postotkom Hrvata samo po sebi prelazi 100%.

la u Trnavi (mađ.Nagyszombat) 1611. godine, a naročito će uzeti maha nakon 1625.godine uredbom ostrogonskog nadbiskupa, Petra Pázmánya, no za cijeli državni teritorij Ugarske će se proširiti samo nakon protjerivanja Osmanlija². U Martincima matičnu knjigu krštenih moguće je pratiti od srpnja 1789. godine. Temelj ovoga istraživanja čini digitalizirana zbirka matičnih knjiga dostupna na poveznici <https://www.familysearch.org/>, koja se smatra međunarodno priznatom bazom za internetsko istraživanje obiteljskog stabla. Navedeni podaci su uspoređeni s već objavljenim popisima poreznih obveznika (BOROS GYEVI 1988: 102–103; KITANICS – rukopis; FERKOV 2013: 22) s kraja 17. i početka 18. stoljeća. Bitno je napomenuti kako prije spomenutih matica već od 1744. godine postoje zapisi za žitelje istraženog sela u zapisima župe Lukovišća³. Sva su ta sela pripadala upravnom području Sigeta, gdje su podaci krštenih zabilježeni već od 1697.godine. Ova dva spomenuta izvora o martinačkim demografskim kretanjima iz 17. stoljeća nisu detaljno pregledana, naime ovi daljnji dokumenti predstavljaju sljedeće faze započetog istraživanja.

Kao metode analiza koriste se klasični demografski pokazatelji izračunati iz unošenih podataka spomenutih matičnih knjiga. Osim navedenih izvora u radu se koriste i analize obiteljskih imena preko kojih su vidljive međusobne veze, kako i proces formiranja zajednice, etnička dinamika sela a naročito hrvatske zajednice. Kao kraj razdoblja istraživanja određen je termin uvođenja civilnog a ne crkvenog matičnog postupka, kada država preuzima od raznih kršćanskih konfesija vođenje statističkih podataka, i umjesto krštenih zapisuju se rođeni, neovisno o vjerskoj pripadnosti. Taj termin je prema zakonu XXXIII/1894. 1 listopada 1895.godine.

Ovdje se mora dotaknuti i pitanje jezika, transkripcije i pravopisa analiziranih hrvatskih prezimena. Izvori podataka su pisani u početku na latinskom pa kasnije od siječnja 1833. g. do kraja lipnja 1851. g. na mađarskom jeziku, nakon toga se matične knjige ponovo vode na latinskom do 1895. godine. Zapisivači, lokalni župnici i pomoćni župnici (rijetko fratri) većinom nisu bili hrvatskog podrijetla, premda pretpostavljamo da su znali hrvatski služeći u Martincima. Osim toga tada još nije izvršena standardizacija hrvatskoga pravopisa, stoga su imena zabilježena mješavinom latinske, njemačke i mađarske grafije. Vjerodostojnost zabilježenih prezimena uvelike je ovisila o župniku i o njegovom materinskom jeziku kao i o stupnju poznavanja hrvatskoga jezika. Uočljivo je kako npr. dolaskom novog župnika, Paulusa Lichtensteina ex Szajk od listopada 1812. godine značajno mijenja način zapisivanja hrvatskih imena. Prije njega od početka vođenja matičnih knjiga sve do listopada 1802. godine

² Informacije s web stranice Mađarskog državnog arhiva http://www2.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/oktatas/mindenkinek/csaladfakutatas/csaladtorteneti_kutatasok.html (posljednji pristup 06.07.2022.)

³ Vidi na stranici: Lukovišće: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y5BC-M16?i=5&cc=1743180>, Siget: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-659X-4H?i=1&cc=4133831>

župnik je bio Joannes Török. Od početka studenoga iste godine do kraja kolovoza 1804. njegov zadatak vođenja matičnih knjiga nasljeđuje kapelan (kasnije već zapisan kao parochus loci) Paulus Gyurtsevits. U kolovozu 1804. g. posljednja dva krštenja zapisuje Thomas Csolics (bez zapisanih titula) da bi njega od 1. studenoga 1804. g. zamijenio Francisco Aloysio Kogler, koji će služiti do dolaska spomenutog Lichtensteina. Iz navedenog se vidi da su župnici, kapelani i svi ostali zapisnici matičnih knjiga samo u neznatno kratkom vremenu bili izvorni govornici hrvatskog jezika. Ako još uzmemo u obzir da je spomenuti Lichtenstein, koji će u istraženom razdoblju najduže služiti dolazio iz sela Szajk – između Mohača i Pečuha – u čijem izravnom susjedstvu obitavaju Hrvati Šokci ikavskog štokavskog govora (Vršenda, a nedaleko i Mohač), onda je razumljivo da je mjesnom župniku trebalo poduže vremena za bolje razumijevanje martinačkog govora. Zahvaljujući tome npr. prezimena Stražanac u 15-20 godina prelazi isključivo u formu kao Stražan, miješaju se više puta u zapisima Kolari i Kolarici, a prezime Balatinac također se transkribira na 2-3 različita načina. Obiteljsko prezime (kasnijih) Gregurica se piše na 4 načina – Gregorič, Greguricz, Gregoricz, Gregurič – dok krajem 1820-ih se ustaljuje kao Greguricz. Slični se procesi odigravaju i s Balažićima koji će još početkom 19. stoljeća većinom biti Balažići, da bi jedno desetljeće kasnije pretežito, samo uz jedan zapis Balažića postali većinom Balaži, a da se izvorni oblik posve gubi. Hergovići će npr. za vrijeme Lichtensteina izgubiti H s početka svojega prezimena nakon miješane transkripcije u trećem desetljeću 19. stoljeća, a u istom razdoblju od Krajačića nakon dvadesetak godina nesigurnosti (Krajačić-Skrajačić-Skrajak-Skrajić) nastat će Skrajići.

Navedeni su samo najupadljiviji primjeri spomenutih promjena, koji su vjerojatno pored spomenutih subjektivnih imali i druge – npr. jezične, društvene, kulturološke itd. uzroke, čije razotkrivanje iziskuje uporabu znanstvenih metoda. Jezična analiza bilježenja hrvatskih prezimena nadilaze zadane okvire ovoga rada, stoga su sva prezimena prepisana današnjom hrvatskom transkripcijom i grafijom ujediniвши pojedine varijante „istih“, da bi se analiza imena mogla obaviti prema jedinstvenim kriterijima ističući prvenstveno demografske i društvene procese. U skoroj budućnosti ova važna pitanja transkripcije i pravopisa bi trebali privući znanstveni interes kako bi se dosljedno riješili ovdje navedeni problemi.

Kod najčešćih hrvatskih prezimena Martinaca korištena je komparativna analiza geografskih lokacija istih prezimena u Hrvatskoj u dvadesetom stoljeću. Ovo je učinjeno pomoću web stranice Acta Croatica <https://actacroatica.com/hr/> koja ujedinjuje hrvatske projekte istraživanja obiteljskih veza, zemljišnih vlasnika, arhivnih dokumenata itd. Kako je fokus Acta Croatice uglavnom na Hrvatskoj i na hrvatskom iseljeništvu u prekoceanskim zemljama s ovim radom se namjerava skrenuti pozornost na povijesni hrvatski identitet Hrvata u Mađarskoj, koji može naknadno obogatiti znanstveni obzor kako hrvatskih istraživača tako i mađarskih znanstvenika na tome polju. Ako ne drukčije ba-

rem s povezivanjem, internacionalizacijom njihovog rada i njihovih rezultata na osnovi osmostoljetnog suživota Hrvatske i Mađarske.

Podravski Hrvati, pitanje autohtonosti i društvenih odnosa prije 18. stoljeća

U dvadesetom stoljeću s raspadom Austro-Ugarske Monarhije, nakon Prvog svjetskog rata novi okviri nacionalnih država su rezultirali takve društvene pojave, nacionalne i etničke grupacije, koje i dan danas stvaraju osnove naših razmišljanja. Među ove spadaju i Hrvati unutar državnih granica svagdašnje Mađarske, čije podrijetlo, društveni, etnografski i povijesni razvoj čine dobar temelj društvenih istraživanja. Među ovim Hrvatima etnografska i povijesna literatura razlikuje više tzv. subetničkih skupina, među koje pripadaju i podravski Hrvati. Ova grupa je naseljena na mađarskoj, sjevernoj (lijevoj) obali rijeke Drave a čine dvije podskupine – zapadnu koja se većinom asimilirala i istočnu, čijih sedam sela na granici Šomođske i Baranjske županije sve do danas manje-više još čuvaju svoj hrvatski karakter. Njihovo podrijetlo prema do sada obrađenim povijesnim vrelima (BOROS GYEVI 1988: 98–101, SOKCSEVITS 2022:124–125, KITANICS: rukopis, FERKOV 2013: 23) kako i govor (BARIĆ 2006: 22–23, 2021: 420) ili narodni običaji (BEGOVÁČZ 1980: 274–276, 1984: 223–224, 2001: 430) govore o izrazito složenom procesu nastajanja i formiranja ove subetničke skupine Hrvata u Mađarskoj i otkrivaju elemente starih (srednjovjekovnih) slojeva. Što se podrijetla ovih Hrvata tiče u literaturi se navode dvije struje – jedna koja predstavlja teoriju povijesnog kontinuiteta i autohtonosti tj. da slavensko/hrvatsko stanovništvo ovdje već postoji prije doseljavanja Mađara i ona kontinuirano postoji dopunjujući se kasnijim migracijskim valovima. Druga pak veli da slično ostalim hrvatskim subetničkim skupinama u Mađarskoj i podravski su Hrvati plod dugog i složenog migracijskog procesa hrvatskog naroda koji je prouzrokovan osmanlijskim prodorom na bosanske i hrvatske krajeve od kraja XV. stoljeća. Prema ovom mišljenju novovjekovno stanovništvo već nije nastalo na bazi starog (srednjovjekovnog) etničkog elementa već zahvaljujući novijim migracijskim strujama.

Najznačajniji zagovornik teorije autohtonosti bio je etnolog Đuro Šarošac, iako u svojim ranijim radovima ne prihvaća bez kritičkog razmatranja niti jednu stranu i odbacuje mogućnost predosmanskog kontinuiteta (SAROSÁČZ 1973: 385). U jednom svom kasnijem radu ipak je mišljenja da se kontinuitet slavenskog stanovništva može pratiti prema raznim nazivima naselja uglavnom na južnom Zadunavlju (ŠAROŠAC 2008: 5-50). Kontinuitet srednjovjekovnih Hrvata na lijevoj obali Drave pretpostavlja i Dinko Šokčević u svojoj najnovijoj knjizi o povijesti Hrvata u Mađarskoj (ŠOKČEVIĆ 2022: 125), tvrdeći „da prisutnost hrvatskog stanovništva nije prekinuta ni u XVII. – XVIII. stoljeću, neovisno o ratnim pustošenjima i progonima“.

U znanstvenoj renesansi povijesno-geografskih i demografskih istraživanja u Mađarskoj 1990-ih i početkom 2000-ih pojavili su se novi radovi koji se dotiču pitanja predosmanskog stanovništva Panonskog bazena, tako i okolice

Drave. Jedno od najtemeljitijih i najznačajnijih istraživanja je vršeno na Odsjeku za geografiju Mađarske akademije znanosti pod vodstvom Károlya Kocsisa, gdje su se od kraja 15. stoljeća sve do početka 21. stoljeća obradili podaci dostupnih poreznih popisa i kasnijih (od vremena Josipa II.) popisa stanovništva u Panonskom bazenu⁴. Prema Károlyu Kocsisu nazočnost hrvatskog elementa na mađarskom području današnjih hrvatskih naselja datira se za predosmansko razdoblje (KOC SIS – BOGNÁR 2003⁵). To još ne potvrđuje činjenicu kontinuiteta, koje bi u svakom slučaju bilo iznimno teško dokazati zbog dugog razdoblja bez vjerodostojnih i jedinstvenih baza podataka, odnosno u nedostatku modernih matičnih knjiga prije 1780-ih godina.

Pitanje kontinuiteta i naseljavanja će se pokazati istaknuto važnim za vrijeme i poslije protjerivanja Osmanlija s ugarskih i hrvatskih prostora, kada u jako kratkom razdoblju (pola stoljeća) dolazi do izrazito ubrzanih migracijskih procesa⁶. S pitanjem razdoblja prvih desetljeća 18. stoljeća bavilo se više istraživača. Mate Kitanić (mađ. Kitanics Máté) analizirajući imena iz poreznih popisa ovog prijelaznog doba naročito kod podunavskih i bunjevačkih hrvatskih grupa prije svega u Bačkoj županiji prije i poslije bune Franje II. Rákóczyja (KITANICS, SOKCSEVITS 2009: 11–13, KITANICS 2014: 102–113) ukazao je na povratak prijašnjeg stanovništva poslije ratnih događanja. Slično je pažnje vrijedna literatura, koja je nastala temeljem analize povijesnih izvora iz pera Gábora Mátéa (MÁTÉ 2021: 90–95) koji analizira hajdučiju i učinak nasilništva uglavnom „rackih“ i mađarskih pograničnih vojnika nad običnim pukom koji se nije raselio za vrijeme protjerivanja Osmanlija s južnih dijelova Zadunavlja. Mada se ovo djelo koncentrira na sjevernija šomođska i tolnanska a ne podravska područja vjerno opisuje stanje običnih seljaka i građana za vrijeme ovih promjena, ističući proces protjerivanja i vraćanja naseljenog stanovništva na mjesto svojih nekadašnjih nastambi (ili pak u nekim slučajevima preseljavanja pojedinaca). Osim toga taj rad s kulturno-antropološkog gledišta postavlja važna pitanja identiteta i unutrašnjih društvenih razlika na etničkom, jezičnom, vjerskom i političkom polju koje će se vjerojatno u budućnosti morati uzeti u obzir i u kontekstu analize hrvatskih etničkih skupina na našem prostoru.

⁴ Internetski pristup navedenim kartografskim prikazima i povijesno-geografskoj i demografskoj analizi: <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html> (posljednji pristup 06.07.2022.)

⁵ Dostupno na internetskoj stranici: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/004_session_h.html (posljednji pristup 02.08.2022.) Povijesni kartografski prikazi dostupni su na: <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html> stranici (posljednji pristup 02.08.2022.).

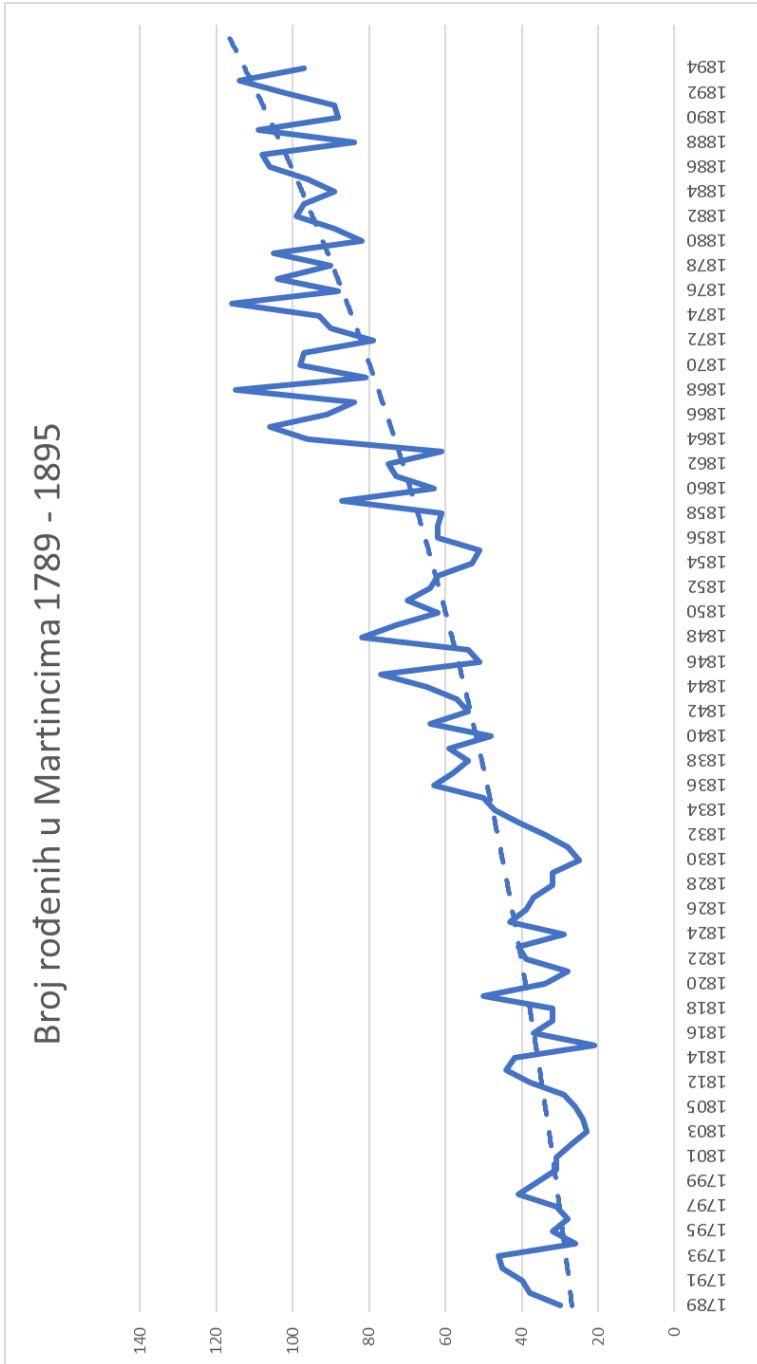
⁶ Moramo napomenuti da migracijski procesi oko i poslije Velikog bečkog rata vezani za podravski kraj nikako se ne mogu razdvojiti od demografskih i migracijskih procesa osmanskog razdoblja o kojem dragocjene informacije možemo doznati od Moaćanina (MOAĆANIN 2001: 145–149) i Mažurana (MAŽURAN 1989: 22).

Brojke i imena

Prema prvom popisu stanovnika, za vrijeme Josipa II. Martinci su imali 599 stanovnik, a pri kraju istraženog razdoblja 1890. prema popisu selo broji 1785 duša. Vidljivo je kako kod analize obiteljskih imena ovaj razvoj stanovništva je samo djelomično bio unutrašnji, jer se doseljavanja mogu uočiti još i na početku 19. stoljeća.

Broj rođenih prikazan na grafički način na dijagramu svjedoči o tomu kako unutrašnji razvoj naselja uopće nije bio izjednačeno linearan, nego se jasno mogu odrediti dinamičnije faze razvoja, stagnacije, a također i opadanja u razvitku demografske osnove, broja rođenih. Koristeći se središnjom trend linijom (na prikazu središnja isprekidana linija) jasno se iscrtavaju veća čvorišta i pozitivnih i negativnih trendova.

Slika br 1 – Brojčani podaci rođenih po godinama između 1789. i 1895. u Martincima

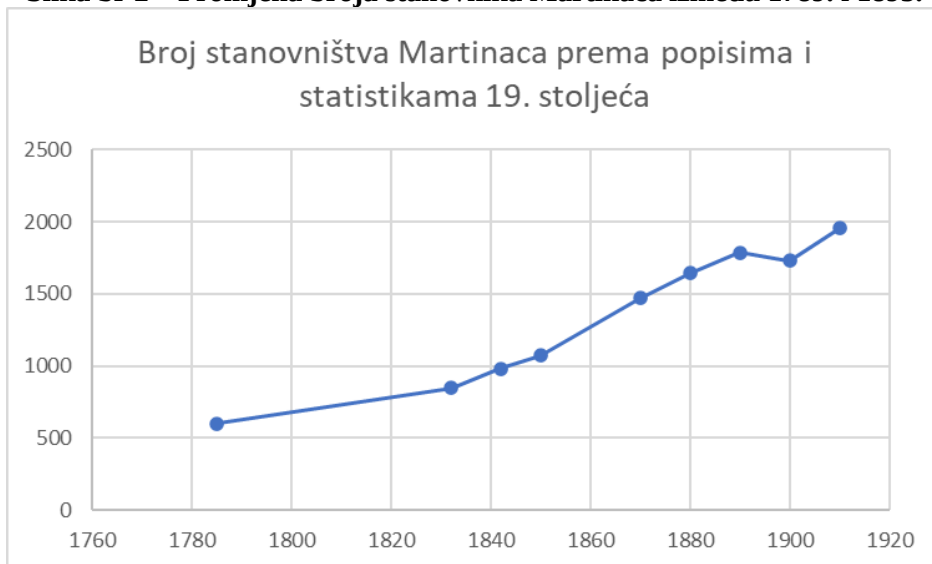

Izvor podataka: Crkvene matične knjige rođenih župe Martinci od 1789. do 1895.

Početak istraživanog razdoblja možemo opaziti prosječni trend razvitka u broju rođenih koji će se od početnih godina 19. stoljeća naglo smanjiti ispod prosječnog pokazatelja, kako bi se nakon toga ponovo približio prosjeku. Sljedeći, i u 19. stoljeću najznačajniji pad u broju rođenih primjetno je od sredine 20-ih do sredine 30-ih godina. Iz literature (KISS 1988: 196) saznajemo kako je sredinom ove demografske „krize“ harala epidemija kolere u Martincima. Sljedeće se krizno razdoblje može odrediti za vrijeme Bachovog apsolutizma u 1850-im godinama kako bi od polovice 1860-ih uslijedila najznačajnija faza u demografskom razvoju, koja traje do početka 1880-ih godina. Nakon toga, do kraja stoljeća broj će rođenih biti u središnjem trendu s blagim padom. Uzroci da se od 1880. demografska osnova nataliteta nije mogla održati na ranijem nivou vjerojatno su mnogobrojni, od vlastelinskih odnosa (veleposjed), do prenapučenosti pa sve do većeg broja iseljavanja iz sela. Iseljavanja su vjerojatno počela krajem 1870-ih a uzela većeg maha nakon razvojačenja Vojne krajine 1881. a priključile se općoj struji iseljavanja većih razmjera iz Austro-Ugarske Monarhije u prekoceanske zemlje. Nažalost detaljna istraživanja o ovim migracijskim procesima još nisu izvršena, no napominje se da je podravsko područje županije Šomođ bilo među najznačajnijim u gubitku stanovništva na kraju 19. i početkom 20. stoljeća (MÁRFI 1988: 267-269).

U istraživanom razdoblju prema dostupnim popisima stanovništvo Martinaca se razvijalo na sljedeći način. Na prikazu su uočljive prije spomenute epidemije i iseljenički gubici, koji usporavaju rast ili u nekim slučajevima prouzrokuju i pad stanovništva.

Slika br 2 – Promjena broja stanovnika Martinaca između 1789. i 1895.

Izvori podataka: BOROS GYEVÍ 1988, KISS 1988, MÁRFI 1988

U svojoj temeljitoj analizi o podravskim hrvatskim naseljima Boros-Gyevi opisuje najmanje tri vala naseljavanja s južnih – hrvatskih, bosanskih i slavonskih područja na lijevu obale Drave. U njegovoj potrazi za zabilježenim imenima još prvih godina kao najstarija hrvatska prezimena nalaze se Piskor (ili Piškor) i Cerić (ili Čerić). Skoro dva desetljeća kasnije u županijskom popisu iz 1820. godine isti autor donosi više prezimena koja će biti mjerodavna u razvitku sela u 19. stoljeću. To su imena: Stražan (kasnije još u obliku Stražanac), Barić, Brezović (čak pet obitelji s istim prezimenom), Gregorić, Blažović, Mandić, Vuković (BOROS GYEVİ 1988: 101-106). U međuvremenu su još otkriveni izvori s kraja 17. stoljeća, među kojima se nalazi i popis poreznih obveznika iz Martinaca, no ova prezimena se nimalo ne preklapaju s prezimenima iz 1720-ih godina⁷. Među ovim prezimenima su npr: Drokanj, Dočić, Radić, Benčić ili Kovač (ovdje navedeni primjeri stoje u modernom pravopisnom, a ne u izvornom obliku). Prema tome se vidi, da preklapanja nema s navedenim prezimenima iz 1720-ih, no svakako je potrebno istaći da su i ove ranije spomenuti obitelji većinom hrvatskog podrijetla, koja se demografski vezuju za slavonski a u užem smislu za podravski prostor s osovinom Mihoļjac-Viljevo-Slatina-Virovitica-Đurđevac. Do detaljnije analize već spomenutih sigetskih i lukoviških izvora, kako i do komparativne analize svih sela s hrvatskom većinom (u cilju otkrivanja procesa nastanjenja i unutrašnjih migracija) međutim treba se držati značajnijih konstatacija. Također je potrebno istaknuti kako iz analize podataka s prve polovice 19. stoljeća je razvidna i često uočljiva pojava pojedinih obitelji i nakon od 40 čak i više godina. A sa sličnim procesima migracije se pogotovo računa od 1690-ih do 1760-ih godina.

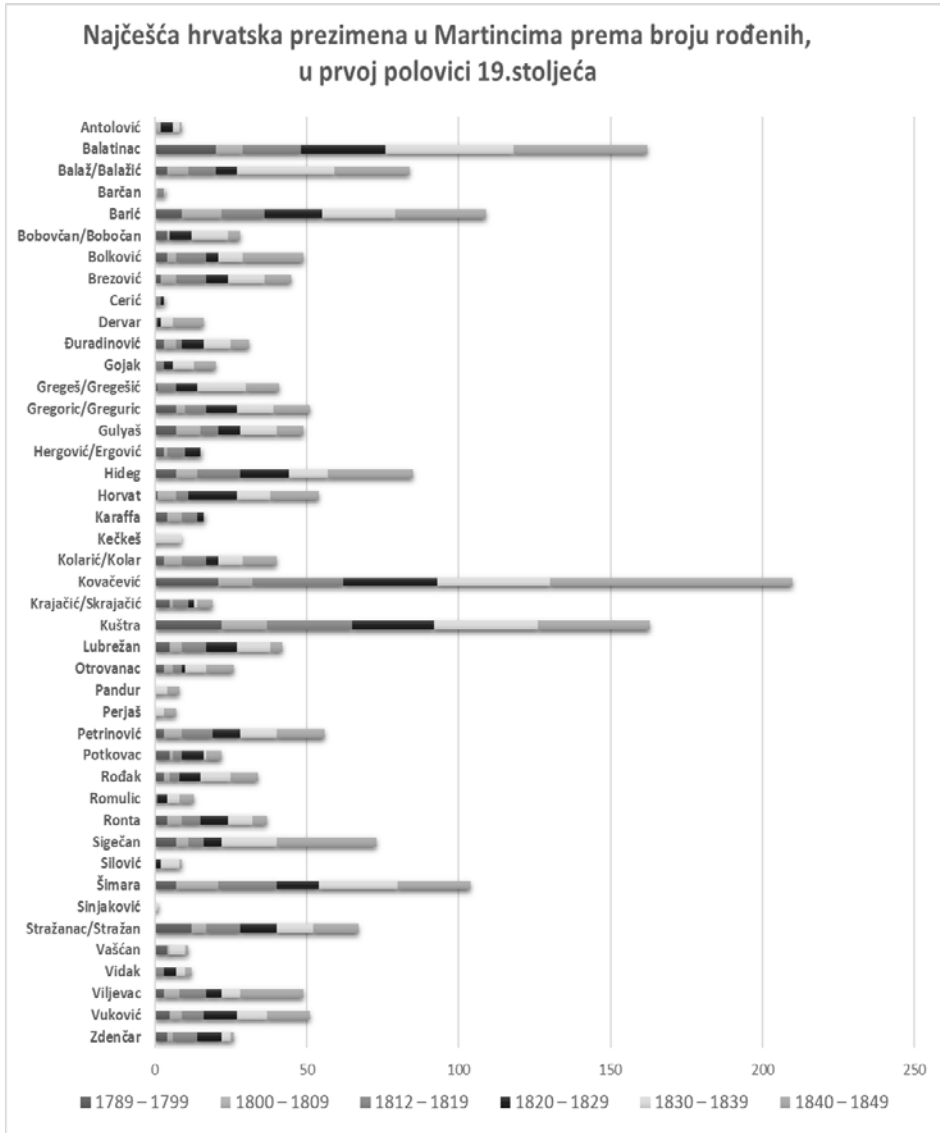
Analizirajući podatke rođenih u Martincima između 1789. i 1850. vidljiva je premoć hrvatskog etničkog elementa od samih početaka pa do kraja ispitanog razdoblja. U tome razdoblju razdvojivši desetljeća, ono prvo, još u 18. stoljeću svakako pripada učvršćivanju seoske zajednice pa prikazana prezimena tvore 73,56% od cjelokupnog nataliteta u tom razdoblju. U prvom desetljeću 19. stoljeća ovaj će se postotak popeti na 92,13%, dok u drugom na 95,03%⁸. Od trećeg desetljeća postotak novorođenih sa spomenutim prezimenima, neovisno o snažnom povećavanju broja nataliteta opada, prvo na 90,73% pa kasnije, između 1830. i 1840. godine na 86,33%, a desetljeće nakon toga na 84,85%.

⁷ Autor se zahvaljuje Mateju Kitaniću što je, još u rukopisnoj formi, omogućio uvid u svoje djelo koje se neće detaljno navoditi niti analizirati samo navesti važnije pretpostavke do kojih se došlo usporedbenom analizom.

⁸ Ovi postoci se odnose samo na prikazana, a ne na sva prezimena hrvatskog podrijetla. Neka imena koja se javljaju samo sporadično, većinom nisam unio u dijagram – takvi su Galić, Marić, Majstorović, Dudaš, Tandarić, Tandžić, Bordočanin, Mostovac, Moiserac – niti ih uračunao u broj onog hrvatskog stanovništva, koji smatramo polazišnim.

Ovo se naravno može tumačiti s procesom modernizacije i razgradnje feudalnih odnosa na seoskim područjima u 19. stoljeću.

Slika br. 3 – Najčešća prezimena u Martincima prema broju rođenih između 1789. i 1850.

Izvor podataka: Crkvene matične knjige rođenih župe Martinci od 1789. do 1849.

Naravno postoje i ne hrvatska prezimena u svakom desetljeću, koja tvore samo manji dio rođenih, to su već od samih početaka mađarska i romska, a kasnije u većem broju od 1820-ih godina njemačka a i poneka slovačka prezi-

mena. Primjetljivo je da osim nekih već rano pohrvaćenih mađarskih obitelji kao Hideg, Guljaš ili Kečkeš mađarska se prezimena javljaju u odvojenom prostoru i u društvenom smislu na donekle segregacijski način. Budući da su Martincima pripojene i neke pustare i salaši nakon formiranja seoske zajednice, koje se odvijalo do drugog desetljeća 19. stoljeća u daljnjem prostornom i demografskom razvoju doseljenici – većinom Mađari a kasnije Nijemci – se ne uključuju izravno u teksturu unutrašnjeg sela već spomenutih salaša. Takvi su Brođanci – koji je zaseok pretežito funkcionirao, naročito u počecima, kao romski kraj Martinaca – nadalje Zanoš, Kosztovany i Sigetska a pri kraju 1840-ih godina ciglana (na mađarskom zapisan kao Téglaház). Useljenici u ove pustare i zaseoke će često biti zanatlije (karakter njemačkih useljenika) ili čuvari stoke – konja, bikova, teladi, svinja, među ovom drugom grupom ćemo isključivo naći mađarska imena. Kod matičnih podataka rođenih u slučaju ovih obitelji se jasno vidi da nemaju još izgrađene društvene veze s domaćim hrvatskim stanovništvom npr. kumstvo se skoro nikada ne primjećuje s hrvatskim obiteljima. Samo u drugom ili trećem koljenu se ove barijere razgrađuju, čemu zahvaljujući možemo naći neka njemačka imena među Hrvatima Martinaca pri kraju 19. i početkom 20. stoljeća (pa i sve do danas). Postoje i rijetki slučajevi da se prilikom sličnih integracijskih procesa u hrvatskim obiteljima nađe koja pripadnica kalvinističke konfesije (npr. Julija Karman u obitelji Kuštra 30-ih godina 19. stoljeća).

Kao treća grupa useljenika pretežito Mađara pri kraju istraženog razdoblja (od 1835 do 1850) javljaju se službenici državnih i aristokratskih službi – šumari, kočijaši, učitelji, služavke. Kod prestižnijih poslova segregacija je obrnuta nego prilikom prije spomenutih stanovnika pustara. Ova grupa se primjetljivo ne miješa s lokalnim stanovništvom, ne sklapaju se brakovi niti drugi obiteljski ili neformalni odnosi, poput kumstva.

Na kraju ovog istraživanja su preko online baze podataka obiteljskih istraživanja u Hrvatskoj i preko Acta Croaticae provjerena najvažnija prezimena Martinaca tražeći moguća čvorišta ovih hrvatskih prezimena na području Hrvatske. Trenutno nisu još pregledani podaci o iseljeništvu, jer se istražuje povijesno razdoblje za koji ovaj proces nije relevantan, ali u nastavku istraživanja ni ove poveznice se ne smiju zanemariti. U nastavku rada će se dati kratak opis prezimena s web stranice Acta Croaticae⁹, koncentrirajući na prostore, gdje su se mogli nekada i gdje se mogu i danas naći nositelji tih prezimena u Hrvatskoj.

Barić – ovo prezime je prisutno u svim hrvatskim županijama, danas s najvećom gustoćom u gradu Zagrebu, Splitu i Zadru. Prema izvorima Barići su većim dijelom iz Slunja i okolice Karlobaga, a osim područja Hrvatske, nositelji ovoga prezimena se u većem broju mogli naći u središnjoj Bosni u okolici Travnik, u Radonjćima.

⁹ <https://actacroatica.com/hr/> - posljednji pristup (11. 07. 2022.)

Balatinac – osobe koje se u Hrvatskoj prezivaju Balatinac uglavnom su naseljeni u Baranji, većinom u naseljima Draž i Gajić, no ima ih i u Belom Manastiru, u Osijeku i u okolici Donjeg Miholjca (Miholjački Poreč).

Balaž/Balažić – najviše Balaža u Hrvatskoj su Hrvati a ima i Mađara koji se tako prezivaju, dok kod prezimena Balažić nositelji mogu biti osim Hrvata i Slovenci. Najčešće prezime Balaž se može naći u Osijeku i Vinkovcima i okolici ovih gradova, kako manjim dijelom i u Virovitici. Balažića najviše ima u okolici Đakova (Sredanci) kako u Osijeku i u Zagrebu.

Bobovčan – prezime Bobovčan većinom nose neki stanovnici Đurđevca kako i u okolici Slatine (npr. Čađavica), znači u zapadnoj podravskoj regiji.

Bolković – osobe s prezimenom Bolković su većim dijelom stanovnici Istre – najviše ćemo Bolkovića naći u Puli i u Rakalju.

Brezović – u Hrvatskoj najviše Brezovića ima u Karlovcu i okolici (u Šišljaviću, koji se danas nalazi unutar upravnog područja grada Karlovca), te naći ćemo ih još u Zagrebu, u Dugoj Resi kako i u okolici Jastrebarskog u Donjoj Kupčini.

Gregeš – prezime Gregeš, kako ni Gergešić a ni Gregešić se ne nalazi u datoteci Acta Croatica, prema tome nositelja ovog prezimena u Hrvatskoj nema.

Greguric – ovo prezime u Hrvatskoj je nekada bilo prisutno u Svetom Ivanu Zelini te u okolici Petrinje. Danas već samo nekoliko osoba nosi ovo prezime u Zagrebu i u Donjoj Zelini.

Kovačević – Kovačević je rašireno prezime, koje se može naći u svakoj županiji u Hrvatskoj – Zagrebu, Osijeku, Slavanskom Brodu, a u manjem broju i u Splitu i u Rijeci. Osim Hrvatske nositelji ovog prezimena se mogu naći u većem broju i u Bosanskoj Posavini i u Tuzlanskoj regiji.

Kuštra – Kuštre u Hrvatskoj su stanovnici Imotskog i okolice ovog grada (Runović), no danas već žive i u Zagrebu, u okolici Orahovice i Iloka.

Lubrežan – u datoteci Acta Croaticae nema podataka o prezimenu Lubrežan ili Ludbrežan na području Hrvatske niti danas, niti u arhiviranim dokumentima datoteke.

Otrovanac – u datoteci Acta Croaticae nema podataka o prezimenu Otrovanac ili Otrovanec na području Hrvatske niti danas, niti u arhiviranim dokumentima datoteke.

Petrinović – danas najviše Petrinovića živi u Zagrebu, Splitu, u gradu Vinkovcima te u okolici (Otok), a ima ih i u Novom Vinodolskom. Prema povijesnim izvorima Petrinovići potječu iz okolice Vinkovaca a bilo ih je i oko Svetog Ivana Zeline.

Rođak – najčešće prezime Rođak možemo naći u zapadnom podravskom području između Đurđevca (Budančevica, Podravske Sesvete) i Virovitice, danas ih već ima u većem broju i u Zagrebu.

Ronta – tipično je prezime za grad Donji Miholjac i za okolicu s većim brojem nositelja u Viljevu. Nekada ih je živjelo i u Požegi i u okolici.

Sigečan - prošlom stoljeću stanovnika s prezimenom Sigečan rođeno je u okolici Ivanić-Grada i u gradu Virovitici. Danas se mogu naći u manjem broju i u Donjem Miholjcu.

Stražanac – u prošlom stoljeću najviše nositelja ovoga prezimena je rođeno u Donjem Miholjcu i u Osijeku. Danas ih najviše također živi u Donjem Miholjcu i Viljevu, dok u manjem broju u Koški i Čačincima.

Šimara – na prekretnici 19. i 20 stoljeća ovo prezime smo mogli najčešće naći u Donjem Miholjcu i u okolici Našica. Danas ih je najviše u Podravskoj Moslavini, Donjem Miholjcu, Zagrebu, Osijeku i Slatini.

Viljevac – ovo prezime najčešće i danas i u prošlosti nalazimo u gradu Virovitici i u okolici – Gradini, Brezovici i malo istočnije u Viljevu.

Naravno navedeni podaci se ne mogu smatrati rezultatom temeljitog istraživanja, sličnima analizi matičnih knjiga, ali svakako mogu poslužiti kao smjernice, jer se i ovi podaci temelje na arhivskoj građi. Tako prema ovdje iznesenim informacijama jasno je vidljivo kako je većina najtipičnijih prezimena Martinaca, tako i demografska povijest Martinaca usko vezana za prostor hrvatske Podravine uglavnom od Đurđevca do Osijeka. Jasno se iscrtavaju nadalje i migracijske struje podunavskog migracijskog kanala s čvorištem u Osijeku – tu su prezimena koja su nazočna na slavonskim područjima, a pojavljuje se i drugi migracijski pravac od Primorja (dijelom Dalmacije) i Istre preko zapadno-hrvatskih kajkavskih krajeva. Podrazumijeva se da ove konstatacije i ukazane smjernice se moraju potkrijepiti i nadograditi s daljnjim istraživanjima na mađarskoj a također na hrvatskoj strani. Posebno zanimljivu problematiku daljnjih istraživanja predstavljaju ona prezimena koja se ne mogu naći u hrvatskim arhivnim dokumentima baze podataka Acta Croaticae, vjerojatno ovdje su nužna temeljitija i u prostoru koncentriranija istraživanja i u povijesnim izvorima koji otkrivaju isprepletene odnose dvije obale podravske doline.

Daljnje smjernice umjesto zaključaka

Ovdje prikazani rezultati istraživanja tek su samo prvi koraci u jednom planiranom povijesno-demografskom i društvenom istraživačkom projektu o podravskim Hrvatima u Mađarskoj, no već se i iz ovih prvih poteza vidi da se radi o zadatku koji iziskuje puno daljnjeg vremena i pažnje za traganjem odgovora na postavljena pitanja. Proširujući vremenski obim istraživanja na cijelo 19. i za početak 20. stoljeća procesi modernizacije će se razotkriti u potpunoj širini dok obrada matičnih knjiga rođenih drugih hrvatskih naselja, ne samo Martinaca rasvijetlit će proces unutrašnjih migracija između naših hrvatskih naselja na mađarskoj strani Podravine u procesu formiranja seoskih zajednica, koji će nakon toga slijedom povijesnih tokova početi uključiti u modernizacijske tokove, doživjevši nove izazove novih promjena.

Literatura

- BARIĆ 2006 = BARIĆ E. Rode, a jeziki?! – redovi iz jezikoslovne kroatistike // Biblioteka Nova. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2006. 9–29.
- BARIĆ 2021 = BARIĆ E. Rječničko blago i pučka kultura Martinaca – Felsőszentmárton szókinca és népi kultúrája. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2021.
- BEGOVÁČZ 1980 = BEGOVÁČZ R. Dráva menti horvát húsvéti dalok // Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 24. (1979). Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1980 273–300.
- BEGOVÁČZ 1984 = BEGOVÁČZ R. Házasságkötés és szokásköre a Dráva menti horvátoknál // Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 28. (1983). Pécs, 1984. 223–239
- BEGOVÁČZ 1994 = BEGOVÁČZ R. Svadbeni običaji u Hrvata u Podravini // Etnografija Hrvata u Mađarskoj Nr:1, 1994. 21–42.
- BEGOVÁČZ 2001 = BEGOVÁČZ R. Vízkeresztől hamvazószerdáig: adatok a tavaszváró szokásokról és hiedelmekről a hazai horvátoknál // Ando Gy., Eperjessy E., Grin I., Krupa A. (szerk.). A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások) (A VII. nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 2001. október 2–4.) Békéscsaba – Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2001. 426–432.
- BOROS GYEVI 1988 = BOROS GYEVI L. Naša sela u srednjem vijeku i doseljavanje podravskih Hrvata // Ž. Mandić (ed.) Podravski Hrvati 1. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. 41–121.
- KISS 1988 = KISS, Z.G. Podravski Hrvati za uspona i raspadanja mađarskog feudalizma (1686-1849) // Ž. Mandić (ed.) Podravski Hrvati 1. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. 121–213.
- KITANICS 2009 = KITANICS M., SOKCSEVITS D. Kontinuitás vagy diszkontinuitás: Baja lakossága a Rákóczi szabadságharc előtt, és azt követően // Bácsországi Vajdasági Honismereti Szemle. 6-50. 11–13.
- KITANICS 2014 = KITANICS M. A Magyarországra irányuló horvát migráció a 16–18. században. PhD értekezés. PTE – Földtudományi Doktoriskola, Pécs 2014.
- KOCSIS 2003 = KOCSIS K. Horvátország pannon területeinek etnikai térképe. MTA Földtudományi Kutató Központ, MTA Kisebbségkutató Intézet. Bp. <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html> (posljednji pristup 2022. 08. 02.)
- KOCSIS, BOGNÁR 2003 = KOCSIS K., BOGNÁR A. Horvátország pannon területének etnikai térképe – Etnička karta panonskog prostora Hrvatske – Ethnic Map of Pannonian Territory of Croatia 1941, 1991, 2001 (1: 400 000). Budapest: MTA FKI – MTA KKI, 2003. <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html> (posljednji pristup 2022. 08. 02.)
- MÁRFI 1988 = MÁRFI A. Doba apsolutizma i dualizma (1850–1918) // Ž. Mandić (ed.) Podravski Hrvati 1. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. 215–277.
- MÁTÉ 2021 = MÁTÉ G. „... Most van ideje a marhahajtásnak!” A Dél Dunántúl pusztulása 1683–1685-ben. Pécs – Budapest: PNEKAT – L'Harmattan Kiadó – TIT Kossuth Klub Egyesület, 2021.
- MOAČANIN 2001 = MOAČANIN N. Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.

- SAROSÁ CZ 1973 = SAROSÁ CZ Gy. Magyarország délszláv nemzetiségei // Népi Kultúra – Népi Társadalom. VII. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973. 369–386.
- ŠAROŠ AC 2008 = ŠAROŠ AC Đ. / SAROSÁ CZ Gy. Slaveni u Baranji prije dolaska Mađara i za vrijeme Arpadovića – Honfoglalás előtti és Árpád-kori szlávok Baranyában. Pečuh, 2008.
- ŠOKČEVIĆ 2016 = ŠOKČEVIĆ D. Hrvatska od stoljeća 7. do danas. Zagreb: Durieux, Društvo Mađarskih Znanstvenika i Umjetnika u Hrvatskoj, 2016.
- SOKCSEVITS 2022 = SOKCSEVITS D. A magyarországi horvátok rövid története. Budapest: Croatica, 2022.

Demographic and social development of Martinci/Felsőszentmárton in the 18th and 19th centuries. In this paper the author investigates the way the Croatian minority village community was formed at the end of the 18th and in the first half of the 19th century. Through the quantitative analysis of birth register data and the qualitative analysis of surnames in the aforementioned databases of the village of Martinci / Felsőszentmárton, the author creates a picture of the formation of society and community in the 19th century. With the help of published literature, the author provides a summary of the issue of immigration, which formed the basis of further development and modernization, the stages of which the author determines using the methods of social, demographic and historical research.

Keywords: Martinci, Birth Register, demographic and social processes, analysis of surnames, formation of a minority community, integration, modernization

